

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Περιμένουν την παλίρροια και ξεκινούν με το πρώτο φως.

Έβρεχε όλη τη νύχτα και καθώς ξημερώνει, το έδαφος αχνίζει ελαφρά, ενώ η ομίχλη ανεβαίνει και πάει να σμίξει με τα απειλητικά σύννεφα. Ο Νέλσον έρχεται να πάρει τη Ρουθ μ' ένα αστυνομικό αυτοκίνητο χωρίς διακριτικά. Κάθεται δίπλα στον οδηγό και η Ρουθ πίσω, σαν επιβάτης σε ταξί. Πηγαίνουν σιωπηλοί προς το πάρκινγκ κοντά στο σημείο όπου βρέθηκαν τα οστά. Καθώς διασχίζουν τον δρόμο των Αλυκών, οι μόνοι ήχοι που ακούγονται είναι το ξαφνικό, στακάτο κροτάλισμα του ασυρμάτου και η βαριά, κλεισμένη από το κρυολόγημα ανάσα του οδηγού. Ο Νέλσον δεν λέει τίποτα. Δεν έχει τίποτα να πει.

Βγαίνουν από το αυτοκίνητο και περπατάνε στο μουσκεμένο απ' τη βροχή γρασίδι προς τον βάλτο. Ο άνεμος ψιθυρίζει μέσα στα καλάμια και εδώ κι εκεί βλέπουν λιμνούλες με σκοτεινά, ακίνητα νερά που αντικατοπτρίζουν τον γκρίζο ουρανό. Στην αρχή του βάλτου η Ρουθ σταματά, ψάχνοντας τον πρώτο βυθισμένο πάσσαλο, το μονοπάτι με τα βότσαλα που φιδογυρίζει ανάμεσα στα επικίνδυνα νερά και βγάζει στον λασπότοπο. Όταν το βρίσκει, το μισό καλυμμένο από υφάλμυρο νερό, ξεκινά χωρίς να κοιτάξει πίσω.

Σιωπηλοί, διασχίζουν τον βάλτο. Καθώς πλησιάζουν τη θάλασσα, η ομίχλη διαλύεται και ο ήλιος αρχίζει να διαπερνά τα σύννεφα. Η παλίρροια έχει τραβηχτεί από τον κύκλο του

χεντζ* και η άμμος λαμπυρίζει στο πρωινό φως. Η Ρουθ γονατίζει στο έδαφος, όπως είχε δει να κάνει ο Έρικ πριν από τόσα χρόνια. Απαλά, ανακατεύει την τρεμουλιαστή άμμο με το μυστήρι της.

Ξαφνικά, όλα ησυχάζουν. Ακόμη και τα θαλασσοπούλια σταματούν τις μανιασμένες στριγκλιές και τις φωνές τους από ψηλά. Ή ίσως συνεχίζουν και, απλώς, δεν τα ακούει. Κάπου στο βάθος, το αυτί της πιάνει τον Νέλσον να βαριανασαίνει, αλλά η ίδια νιώθει παράξενα ήρεμη. Ακόμη και όταν το βλέπει, το χεράκι που φορά ακόμα τη βαφτιστική ταυτότητα, δεν νιώθει τίποτα.

Ήξερε τι θα έβρισκε.

* Προϊστορικό μνημείο που προσδιορίζεται από κυκλικές ή οβάλ σχήματος περιοχές με διακριτά χαρακτηριστικά τους το κυκλικό ανάχωμα και την τάφρο που το περιβάλλει. (ΣτΕ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Το ξύπνημα είναι σαν ανάσταση. Η αργή ανάδυση απ' το βασίλειο του Μορφέα, σχήματα που ξεπροβάλλουν στη μαυρίλα, το ξυπνητήρι που ηχεί σαν το τελευταίο σάλπισμα. Η Ρουθ τινάζει το ένα της χέρι κι εκσφενδονίζει το ξυπνητήρι στο πάτωμα, όπου συνεχίζει να χτυπά επικριτικά. Βογκώντας, σηκώνεται όρθια και ανοίγει το στόρι. Ακόμη σκοτάδι. Δεν είναι σωστό, λέει στον εαυτό της, μορφάζοντας καθώς τα πόδια της αγγίζουν το κρύο πάτωμα. Ο άνθρωπος της νεολιθικής εποχής θα έπεφτε για ύπνο όταν έδνε ο ήλιος και θα σηκώνοταν μόλις ανέτελλε. Για ποιο λόγο εμείς πιστεύουμε πως αυτός είναι ο σωστός τρόπος; Να την παίρνει ο ύπνος στον καναπέ ενώ βλέπει τις βραδινές ειδήσεις, μετά να σέρνει το κορμί της στον επάνω όροφο για να ξαγρυπνήσει διαβάζοντας ένα βιβλίο του Επιθεωρητή Ρέμπους, ακούγοντας τις διεθνείς ειδήσεις στο ραδιόφωνο, μετρώντας νεκροταφεία της Εποχής του Σιδήρου για να κοιμηθεί, και τώρα αυτό: να ξυπνά στο σκοτάδι νιώθοντας σαν νεκρή. Κατά κάποιον τρόπο δεν ήταν σωστό.

Στο ντους, το νερό ξεκολλάει τα βλέφαρά της και ρυάκια κυλούν μέσα απ' τα μαλλιά στην πλάτη της. Είναι κάτι σαν βάφτιση. Οι γονείς της Ρουθ είναι Αναγεννημένοι Χριστιανοί, οπαδοί της Πλήρους Κατάδυσης Των Ενηλίκων (οπωσδήποτε με κεφαλαία). Η Ρουθ κατανοεί πλήρως τη γοητεία, πέρα απ' το μικρό πρόβλημα πως δεν πιστεύει στον Θεό. Παρ' όλα

αυτά, οι γονείς της Προσεύχονται Γι' Αυτήν (και πάλι κεφαλαία), γεγονός που θα έπρεπε να την παρηγορεί, αλλά για κάποιο λόγο αυτό δεν συμβαίνει.

Η Ρουθ τριβεται δυνατά με μια πετσέτα και κοιτάζει χωρίς να βλέπει στον νοτισμένο καθρέφτη. Ξέρει τι θα δει, κι αυτή η γνώση δεν την παρηγορεί περισσότερο από τις προσευχές των γονιών της. Καστανά μαλλιά μέχρι τους ώμους, γαλανά μάτια, γλομό δέρμα και —όπως κι αν σταθεί στη ζυγαριά, η οποία προς το παρόν έχει εξοριστεί στο ντουλάπι με τις σκούπες— ζυγίζει εβδομήντα εννέα κιλά και μισό. Αναστενάζει (δεν με προσδιορίζει το βάρος μου, το πάχος είναι στο μυαλό μου) και βάζει οδοντόπαστα στην οδοντόβουρτσά της. Έχει πολύ όμορφο χαμόγελο, αλλά τώρα δεν χαμογελά, κι έτσι και αυτό είναι πολύ χαμηλά στη λίστα όσων την παρηγορούν.

Καθαρή, με υγρά πόδια, γυρίζει στην κρεβατοκάμαρα. Έχει παραδόσεις σήμερα, άρα πρέπει να ντυθεί λίγο πιο επίσημα απ' ό,τι συνήθως. Μαύρο παντελόνι, μαύρη φαρδιά μπλούζα. Μόλις που κοιτάζει καθώς διαλέγει τα ρούχα της. Της αρέσουν τα χρωματιστά υφάσματα, μάλιστα έχει αδυναμία στις πούλιες, τις χάντρες και τα στρας. Όμως αυτό δεν φαίνεται από την γκαρνταρόμπα της. Μια σκυθρωπή σειρά από σκούρα παντελόνια και φαρδιά, σκούρα σακάκια. Τα συρτάρια της τουαλέτας της από ξύλο πεύκου είναι γεμάτα με μαύρες φόρμες, μακριές ζακέτες και αδιαφανή καλσόν. Φορούσε τζιν μέχρι που έφτασε στο νούμερο δεκαέξι και τώρα προτιμά κοτλέ, μαύρα, φυσικά. Έτσι κι αλλιώς, τα τζιν παραείναι νεανικά γι' αυτήν. Του χρόνου γίνεται σαράντα.

Ντυμένη, κατεβαίνει τη σκάλα. Το σπιτάκι έχει πολύ απότομη σκάλα, περισσότερο σαν φορητή μοιάζει. «Αυτήν δεν θα την καταφέρω ποτέ», είχε πει η μητέρα της στη μία και μοναδική της επίσκεψη. «Και ποιος σου το ζήτησε;» είχε

σχολιάσει σιωπηλά η Ρουθ. Οι γονείς της είχαν μείνει στην τοπική πανσιόν, αφού η Ρουθ είχε μόνο μία κρεβατοκάμαρα. Ήταν εντελώς περιττό να ανέβει επάνω (υπάρχει τουαλέτα στο ισόγειο, αλλά είναι δίπλα στην κουζίνα, πράγμα που η μητέρα της θεωρεί ανθυγιεινό). Η σκάλα βγάζει κατευθείαν στο καθιστικό: γυαλισμένο ξύλινο πάτωμα, ένας άνετος ξεθωριασμένος καναπές, μια μεγάλη τηλεόραση με επίπεδη οθόνη, βιβλία που καλύπτουν κάθε ελεύθερη επιφάνεια. Ως επί το πλείστον βιβλία αρχαιολογίας, αλλά και αστυνομικά, βιβλία μαγειρικής, ταξιδιωτικοί οδηγοί, ρομάντζα με γιατρούς και νοσοκόμες. Η Ρουθ έχει πολύ ιδιαίτερα γούστα. Έχει πολύ μεγάλη αδυναμία στα παιδικά βιβλία για το μπαλέτο και την ιππασία, κανένα από τα οποία δεν έχει προσπαθήσει ποτέ.

Ο χώρος της κουζίνας μετά βίας χωράει ένα ψυγείο και μια στόφα, αλλά η Ρουθ, παρά τα βιβλία της, σπάνια μαγειρεύει. Τώρα ανάβει τον βραστήρα και βάζει ψωμί στην τοστιέρα, πατώντας το κουμπί για τον Σταθμό 4 στο ραδιόφωνο με το εξασκημένο χέρι της. Μαζεύει τις σημειώσεις για τις παραδόσεις της και κάθεται στο τραπέζι δίπλα στο μπροστινό παράθυρο. Το αγαπημένο της σημείο. Πέρα από τον μπροστινό κήπο της με το ανεμοδαρμένο γρασίδι και τον σπασμένο γαλάζιο φράχτη υπάρχει το τίποτα. Μίλια, ατέλειωτα μίλια βάλτου, σπαρμένου με καχεκτικούς, αγκαθωτούς θάμνους, που τον διασχίζουν μικρά, ύπουλα ποταμάκια. Μερικές φορές, τέτοια εποχή, βλέπεις σμήνη από άγριες χήνες να φτεροκοπούν στον ουρανό και τα φτερά τους να βάφονται ροζ απ' τις ακτίνες του ήλιου που ανατέλλει. Όμως σήμερα, αυτό το γκριζο χειμωνιάτικο πρωινό, δεν υπάρχει ζωντανό πλάσμα ως εκεί που φτάνει το μάτι. Όλα είναι ωχρά και ξεθωριασμένα, ένα γκριζοπράσινο που αλλάζει σε γκριζόλευκο καθώς ο βάλλτος σμίγει με τον ουρανό. Πέρα, μακριά, είναι η θάλασσα, μια πιο σκούρα

γκρίζα γραμμή. Γλάροι τρέχουν πάνω στα κύματα. Απόλυτη ερημιά· τελικά η Ρουθ δεν έχει ιδέα γιατί αγαπά τόσο αυτόν τον τόπο.

Τρώει το τοστ και πίνει το τσάι της (προτιμά καφέ, αλλά κρατιέται για να πει έναν αληθινό εσπρέσο στο πανεπιστήμιο). Στο μεταξύ, ξεφυλλίζει τις σημειώσεις για τις παραδόσεις της, αρχικά τυπωμένες, αλλά τώρα καλυμμένες σαν παλίμψηστο χειρόγραφο με μουτζουρωμένες συμπληρωματικές σημειώσεις με στίλο διαφόρων χρωμάτων. «Τα Φύλα και η Προϊστορική Τεχνολογία», «Ανασκάπτοντας Τεχνουργήματα», «Ζωή και Θάνατος στη Μεσολιθική Περίοδο», «Ο Ρόλος των Οστών Ζώων στις Ανασκαφές». Αν και είναι μόνο αρχές Νοεμβρίου, το τρίμηνο τελειώνει σύντομα, κι αυτή είναι η τελευταία εβδομάδα που κάνει παραδόσεις. Βιαστικά, φέρνει στο μυαλό της τα πρόσωπα των φοιτητών της: ειλικρινείς, εργατικοί, κάπως ανιαροί. Διδάσκει μόνο μεταπτυχιακά τώρα και της λείπει η χαλαρή, καλοδιάθετη παραζάλη των νέων φοιτητών. Οι φοιτητές της είναι τόσο *σαϊνία*, της τη στήνουν μετά την παράδοση προκειμένου να συζητήσουν για τον Άνθρωπο του Λίντσου και τον Άνθρωπο του Μπόξγκροουθ και για το αν οι γυναίκες είχαν παίζει αληθινά σημαντικό ρόλο στην προϊστορική κοινωνία. Κοιτάζει γύρω σας, θέλει να φωνάξει, ούτε σ' *αυτήν εδώ* την κοινωνία παίζουμε πάντα σημαντικό ρόλο. Γιατί πιστεύετε ότι μια συμμορία κυνηγών-τροφοσυλλεκτών που γρούλιζαν θα ήταν πιο φωτισμένη από εμάς;

Ασυνείδητα αντιλαμβάνεται πως άρχισε *Η Σκέψη της Ημέρας* κι αυτό της θυμίζει πως είναι ώρα να φύγει. «Σε κάποιους τομείς, ο Θεός είναι σαν ένα iPod...». Αφήνει το πιάτο και την κούπα της στον νεροχύτη και βάζει φαγητό για τις γάτες της, τη Σπάρκι και τον Φλιντ, ενώ απαντά στον αιωνίως παρόντα σαρδόνιο εξεταστή στο μυαλό της. «Εντάξει, είμαι μια

ανύπαντρη, υπέρβαρη γυναίκα, ζω μόνη κι έχω γάτες. Γιατί το κάνεις θέμα; Και, ναι, μερικές φορές τους μιλάω, αλλά δεν φαντάζομαι πως μου απαντούν και δεν προσποιούμαι ότι γι' αυτές είμαι τίποτα περισσότερο από έναν βολικό τροφοδότη». Πάνω στην ώρα, ο Φλιντ, ένας μεγάλος κοκκινοτρίχης κεραμιδόγατος, μπαίνει μέσα απ' το πορτάκι και την καρφώνει μ' ένα σταθερό, χρυσαφί βλέμμα.

«Ο Θεός βρίσκεται στη λίστα με τα Πρόσφατα ή μήπως κάποιες φορές πρέπει να πατήσουμε Μείζη;»

Η Ρουθ χαϊδεύει τον Φλιντ και γυρίζει στο καθιστικό για να βάλει τα χαρτιά της στο σακίδιό της. Τυλίγει ένα κόκκινο φουλάρι (τη μόνη της παραχώρηση στο χρώμα: ακόμα και οι χοντροί μπορούν να αγοράσουν φουλάρια) γύρω απ' τον λαιμό της και φορά το αδιάβροχό της. Σβήνει τα φώτα και φεύγει.

Το σπιτάκι της Ρουθ είναι ένα από τα τρία που βρίσκονται στη σειρά στην άκρη της Αλυκής. Στο ένα μένει ο φύλακας του καταφυγίου πουλιών και στο άλλο εκδρομείς που έρχονται τα Σαββατοκύριακα το καλοκαίρι, κάνουν πολλά τοξικά μπάρμπεκιου και παρκάρουν τα τετρακίνητα θηρία τους μπροστά στη θέα της Ρουθ. Ο δρόμος πλημμυρίζει συχνά την άνοιξη και το φθινόπωρο, και στην καρδιά του χειμώνα είναι αδιάβατος. «Γιατί δεν μένεις κάπου πιο βολικά;» ρωτούν οι συνάδελφοί της. «Υπάρχουν πολύ όμορφα σπίτια στο Κινγκς Λιν, ακόμα και στο Μπλέικνι, αν θέλεις να είσαι κοντά στη φύση». Η Ρουθ δεν μπορεί να εξηγήσει, ακόμη και στον εαυτό της, πώς ένα κορίτσι που γεννήθηκε και μεγάλωσε στο νότιο Λονδίνο νιώθει τέτοια έλξη γι' αυτούς τους αφιλόξενους βάλτους, τους ερημικούς λασπότοπους, γι' αυτό το μοναχικό, αμείλικτο τοπίο. Η έρευνα ήταν που την έφερε αρχικά στις Αλυκές, αλλά και η ίδια δεν ξέρει τι είναι αυτό που την κάνει να μένει, παρά τις τόσες αντιδράσεις. «Έχω συνηθίσει εκεί», λέει μονάχα.

«Τέλος πάντων, στις γάτες δεν θα αρέσει να μετακομίσουν». Κι εκείνοι γελάνε. Η καημένη η Ρουθ, αφοσιωμένη στις γάτες της, υποκατάστατα παιδιών, φυσικά· κρίμα που δεν παντρεύτηκε ποτέ, είναι πολύ νόστιμη όταν χαμογελάει.

Όμως σήμερα ο δρόμος είναι ανοιχτός· μονάχα ο ασταμάτητος άνεμος φέρνει μια λεπτή γραμμή αλάτι στο παρμπρίζ της. Ψεκάζει αφηρημένα με νερό, περνά αργά πάνω απ' τη σχάρα διέλευσης ζώων και μπαίνει στον όλο στροφές δρόμο που οδηγεί στο χωριό. Το καλοκαίρι, τα ψηλότερα κλαδιά των δέντρων ενώνονται, κάνοντας τον δρόμο ένα μυστηριώδες πράσινο τούνελ. Μα σήμερα τα δέντρα είναι σκέτοι σκελετοί, τα γυμνά τους χέρια τεντώνονται προς τον ουρανό. Η Ρουθ, οδηγώντας λίγο πιο γρήγορα απ' όσο θα ήταν φρόνιμο, περνά τα τέσσερα σπίτια και την κλεισμένη με σανίδες παμπ, που απαρτίζουν το χωριό, και παίρνει τη στροφή για το Κινγκς Λιν. Η πρώτη της παράδοση είναι στις δέκα. Έχει αρκετό χρόνο.

Η Ρουθ διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του Βόρειου Νόρφολκ (ΙΒΝ είναι το ταπεινό ακρωνύμιο), ένα καινούργιο πανεπιστήμιο λίγο έξω από το Κινγκς Λιν. Διδάσκει αρχαιολογία, που είναι ένας νέος τομέας σπουδών εκεί, με ειδικότητα στην εγκληματολογική αρχαιολογία, που είναι ακόμη πιο καινούργια. Ο Φιλ, ο επικεφαλής του τμήματός της, συχνά αστειεύεται πως δεν υπάρχει τίποτα νέο στην αρχαιολογία και η Ρουθ πάντα χαμογελά πειθήνια. Είναι μόνο θέμα χρόνου, σκέφτεται, μέχρι να κολλήσει ο Φιλ ένα αυτοκόλλητο στον προφυλακτήρα του: «Οι αρχαιολόγοι γουστάρουν λάκκους», «Οι αρχαιολόγοι προτιμούν τις παλιές». Η Ρουθ ενδιαφέρεται κυρίως για οστά. Πότε γιορτάζουν οι σκελετοί; Των Αγίων Ασωμάτων. Τα έχει ακούσει όλα, αλλά ακόμα γελάει κάθε φορά. Πέρσι, οι φοιτητές της της έφεραν μια φωτογραφία σε φυσικό

μέγεθος του Μπόουνς* από το *Star Trek* πάνω σε χοντρό χαρτόνι. Τώρα στέκεται στην κορυφή της σκάλας της και τρομοκρατεί τις γάτες.

Στο ραδιόφωνο κάποιος μιλάει για τη μετά θάνατον ζωή. Γιατί νιώθουμε την ανάγκη να δημιουργήσουμε έναν παράδεισο; Είναι σημάδι πως πράγματι υπάρχει ή είναι ένας γενικευμένος ευσεβής πόθος; Οι γονείς της Ρουθ μιλούν για τον παράδεισο σαν να είναι κάτι πολύ γνώριμο, ένα απέραντο εμπορικό κέντρο όπου θα ξέρουν τα κατατόπια και θα έχουν δωρεάν εισιτήρια για τα μέσα μαζικής μεταφοράς και όπου η Ρουθ θα μαραζώνει αιώνια στο υπόγειο πάρκινγκ. Μέχρι να Αναγεννηθεί, φυσικά. Η Ρουθ προτιμά τον παράδεισο των Καθολικών, τον οποίο θυμάται από τα φοιτητικά της ταξίδια στην Ιταλία και την Ισπανία. Αχανείς συννεφιασμένοι ουρανοί, λιβάνι και καπνός, σκοτάδι και μυστήριο. Στη Ρουθ αρέσει το Αχανές: οι πίνακες του Τζον Μάρτιν, το Βατικανό, ο ουρανός του Νόρφολκ. Το ίδιο κάνει, σκέφτεται πικρόχολα καθώς παίρνει τη στροφή που οδηγεί στο πανεπιστήμιο.

Το πανεπιστήμιο αποτελείται από μακριά, χαμηλά κτίρια, ενωμένα με διαδρόμους από γυαλί. Τα γκρίζα πρωινά σαν αυτό, φαίνεται ελκυστικό, το κιτρινωπό φως ξεχύνεται στις μυριάδες θέσεις για παρκάρισμα, μια σειρά από φανάρια νάνους φωτίζει τον δρόμο για το Κτίριο Αρχαιολογίας και Φυσικών Επιστημών. Από κοντά, φαίνεται λιγότερο εντυπωσιακό. Αν και το κτίριο είναι μόνο δέκα χρόνων, ρωγμές εμφανίζονται στην τσιμεντένια πρόσωση, στους τοίχους έχουν ζωγραφίσει γκράφιτι και το ένα τρίτο από τα φανάρια νάνους δεν λειτουργεί. Η Ρουθ μετά βίας τα παρατηρεί όλα αυτά καθώς παρκάρει

* Μπόουνς (Οστά) είναι το παρατσούκλι του δόκτορα Λέοναρντ Μακ Κόι στη σειρά *Star Trek*. (ΣτΜ)

στη συνηθισμένη της θέση και σέρνει έξω το βαρύ της σακίδιο – βαρύ γιατί το μισό είναι γεμάτο με οστά.

Ανεβαίνοντας τη σκάλα που μυρίζει υγρασία, σκέφτεται την πρώτη της παράδοση: Βασικές Αρχές της Ανασκαφής. Αν και είναι μεταπτυχιακοί, πολλοί από τους φοιτητές της έχουν μικρή ή καθόλου εμπειρία στις ανασκαφές. Πολλοί είναι από την Αμερική (το πανεπιστήμιο χρειάζεται τα δίδακτρα) και η παγωμένη γη της ανατολικής Αγγλίας θα είναι μεγάλο πολιτισμικό σοκ γι' αυτούς. Έτσι, δεν πρόκειται να κάνουν την πρώτη επίσημη ανασκαφή τους πριν μπει ο Απρίλιος.

Καθώς ψαχουλεύει να βρει την κάρτα-κλειδί της στον διάδρομο, αντιλαμβάνεται ότι την πλησιάζουν δύο άτομα. Ο ένας είναι ο Φιλ, ο Διευθυντής του Τμήματος· τον άλλον δεν τον αναγνωρίζει. Είναι ψηλός και μελαχρινός, με πολύ κοντοκομμένα μαλλιά που γκριζάρουν, κι εκπέμπει μια σκληρή αίσθηση, κάτι συγκρατημένο και κάπως επικίνδυνο που την κάνει να σκεφτεί πως δεν μπορεί να είναι φοιτητής και σίγουρα όχι καθηγητής. Παραμερίζει για να τους αφήσει να περάσουν, αλλά, προς έκπληξή της, ο Φιλ σταματά μπροστά της και της απευθύνεται σε σοβαρό τόνο, ο οποίος ωστόσο μετά βίας κρύβει μια νότα ενθουσιασμού.

«Ρουθ. Κάποιος θέλει να σε γνωρίσει».

Φοιτητής, λοιπόν. Η Ρουθ πάει να τον καλωσορίσει μ' ένα χαμόγελο που παγώνει στα επόμενα λόγια του Φιλ.

«Από 'δώ, ο Επιθεωρητής Χάρι Νέλσον. Θέλει να σου μιλήσει για μια δολοφονία».

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Οι Αλυκές και το χεντζ είναι εντελώς φανταστικά. Βρέθηκε, όμως, ένα χεντζ της Εποχής του Χαλκού στο Βόρειο Νόρφολκ, στο Holme-next-the-Sea. Περιγραφές αυτού του χεντζ βρήκα στο υπέροχο βιβλίο της Φράνις Πράιερ *Seahenge* (Harper-Collins).

Το Πανεπιστήμιο του Βόρειου Νόρφολκ και το αστυνομικό τμήμα στο Κινγκς Λιν είναι επίσης εντελώς φανταστικά. Ευχαριστώ τον Ντέρεκ Χόι και τον Γκρέιαμ Ρέιντζερ για τις πληροφορίες σχετικά με τη σύγχρονη αστυνομία, και τον Μάικλ Γουάιτχεντ που μου έδωσε το ιστορικό του Μπλάκ-πουλ. Είμαι επίσης ευγνώμων για τις ειδικές αρχαιολογικές γνώσεις του Άντριου Μάξτεντ και της Λούσι Σάιμπαν. Πάντως, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, χρησιμοποίησα τις συμβουλές των ειδικών όπως ταίριαζαν στην υπόθεση, και για τις όποιες ανακρίβειες ευθύνομαι αποκλειστικά εγώ.

Ευχαριστώ την Τζέιν Γουντ και όλους στην Quercus που δούλεψαν τόσο σκληρά για χάρη μου. Ευχαριστώ, όπως πάντα, τον Τιφ Λόιχινς, τη Ρεμπέκα Φόλαντ και όλους στο Janklow & Nesbit. Αγάπη κι ευχαριστίες πάντα στον σύζυγό μου, Άντριου, και στα παιδιά μας, Άλεξ και Τζούλιετ.